

**УДК 37.064.1**

**Олена Роговець**

## **СПІВРОБІТНИЦТВО БАТЬКІВ І ВЧИТЕЛІВ ЯК ФАКТОР ПЕДАГОГІЗАЦІЇ МІКРОСЕРЕДОВИЩА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ДИТИНИ**

Останнім часом посилилася увага до питань педагогізації мікросередовища як одного з найважливіших факторів формування й розвитку зростаючої особистості. Найбільш вагомою складовою соціального мікросередовища дитини є її сім'я. Великий діапазон виховних і психологічних впливів та унікальність методів їх реалізації покликані допомогти зростаючій особистості у вирішенні таких специфічних завдань, як підготовка до майбутнього самостійного сімейного життя, формування якостей члена певної спільноти, що живе за моральними нормами і принципами людської життєдіяльності.

Педагогізація сімейного мікросередовища, з одного боку, є передумовою зниження дії зовнішніх взаємовиключних впливів на особистість дитини, а з іншого – умовою посилення цілеспрямованого виховання.

Одним із факторів педагогізації сімейного мікросередовища є розвиток і зміцнення співробітництва батьків і вчителів.

Дослідники, які звертаються до вивчення цих питань (В. Вершинін, Т. Виноградова, О. Доукіна, Т. Кравченко, Л. Обухова, Л. Панфілова, Н. Толстоухова, І. Хоменко), акцентують на важливості такого співробітництва як дієвого чинника виховання дитини, забезпечення узгодженості позицій учителів і батьків як провідних агентів передачі зростаючій особистості соціального досвіду. Водночас визначаються чинники, що негативно позначаються на реалізації виховних можливостей цього процесу, найбільш поширеними серед яких є: надостатня увага до дитини, неврахування її провідної ролі у трикутнику «вчитель – дитина – батьки»; намагання значної кількості педагогів відмежуватися від сім'ї як головного й природного мікросередовища формування і розвитку зростаючої особистості; розрив між шкільним і сімейним вихованням, перетворення співробітництва батьків і вчителів на випадковий набір фрагментарних заходів, не спроможних забезпечити потреби сім'ї в успішному виконанні виховної функції.

Співробітництво батьків і вчителів – процес об'єктивний і, разом з тим, багатофакторний, складний і суперечливий, такий, що потребує спеціального управління. Особливої актуальності це питання набуває в сучасних умовах, коли спостерігається руйнування колишніх авторитетних суспільних структур, а нові створюються доволі повільно й часом недостатньо професійно.

Мета статті – розкрити сутність та сучасний стан взаємодії батьків і вчителів як фактору педагогізації сімейного мікросередовища у формуванні та розвитку дитини, накреслити перспективи його оптимізації.

За своєю сутністю співробітництво батьків і вчителів є складним процесом взаємовпливу цих соціальних інститутів один на одного, головною метою якого є виховання дитини протягом усіх років її навчання в школі. Адже не може бути сумніву в тому, що «для успіху виховання необхідно, щоб усі, хто займається цією справою, однаково розуміли свої завдання і діяли в одному напрямі, взаємно доповнюючи і допомагаючи один одному» [3, с. 468].

Батьки і вчителі по-різному залучаються до процесу виховання дитини, в кожного з них є свої переваги в її баченні, свої способи виховного впливу на неї. Перевага сім'ї полягає в наявності емоційного зв'язку батьків з дитиною. Перевага школи – у можливості спостерігати вихованця у природних умовах спілкування з однолітками, у процесі навчання, тобто у ситуаціях, які у більшості випадків є недоступними для батьків. Окрім того, вчитель має професійні знання і педагогічний досвід; уся його діяльність набуває виховного змісту: і спілкування з учнями, й організація спілкування учнів між собою, і власне навчально-виховний процес. Однак учитель не має можливості спостерігати за життям учнів поза школою, в сім'ї [1, с. 14].

Отже, як у першому, так і в другому випадку, і в батьків, і в учителів відсутнє цілісне уявлення про індивідуальні особливості кожної конкретної дитини, які мають усебічно враховуватися при залученні її до виховної діяльності, визначення найбільш прийнятних виховних впливів.

Саме співробітництво вчителів і батьків надає змогу мінімізувати ці недоліки, не лише виявляти сильні й слабкі сторони кожного суб'єкта виховання, а й сприяти виправленню помилок і коригуванню виховних дій.

Для цього змістове наповнення процесу співробітництва має бути комплексним й орієнтуватися на: вивчення дитини, особливостей її розвитку, можливостей і здатностей; визначення мети і завдань виховання; окреслення основних напрямів виховної роботи, організацію діяльності дитини; своєчасний обмін інформацією щодо ефективності виховання; вироблення єдиного погляду на розуміння сутності виховання, ролі й значення співробітництва батьків і вчителів у вихованні; коригування виховних зусиль, оцінювання рівня вихованості дитини.

Зміст співробітництва батьків і вчителів передбачає створення атмосфери взаємної зацікавленості обох сторін в організації виховної діяльності, координацію виховних зусиль школи та сім'ї, вироблення спільного педагогічного підходу до проблем вивчення і виховання зростаючої особистості.

Соціальне підґрунтя співробітництва батьків і вчителів у вихованні дітей полягає в реальному узгодженні мети школи і тих цілей, які

висувають батьки. Досягненню цього може прислужитися опертя на низку вимог, дотримання яких передбачає:

- цілепокладання;
- реалізацію ідей громадянського, гуманістичного виховання;
- відкритість і взаємної довіри обох сторін;
- взаємну повагу, взаємодопомогу учасників співробітництва, підтримку авторитету один одного;
- систематичність і послідовність в організації виховної діяльності;
- залучення дитини до різноманітної соціально й особистісно значної діяльності;
- створення сприятливого емоційного, психологічного фону виховання;
- оптимізм у вихованні, врахування позитивного в поведінці та якостях дитини.

Дієва реалізація означених вимог забезпечується:

- високим авторитетом школи, вчителя як носія ідей педагогіки співробітництва;
- об'єктивним оцінюванням виховного потенціалу батьків і вчителів;
- розвитком демократичних засад у взаємовідносинах, виключення моралізування;
- конструктивним обговоренням виникаючих проблем, прагненням до консенсусу на всіх етапах виховного процесу;
- включеністю сторін в організований виховний процес;
- профілактикою аморальних проявів і вчинків, уміннями вчителів і батьків передбачати наслідки виховних дій.

Водночас звернення до реалій практики засвідчує наявність чинників, які гальмують не тільки належний перебіг співробітництва батьків і вчителів, а й знижують його можливості у вихованні дитини. Так, з'ясовано, що лише 16,8 % батьків відчують себе партнерами вчителя в цьому процесі; 47,4 % батьків – «залежною людиною», «виконавцем його настанов й авторитарних вимог», «безправними і невинними учнями». «Впливовою людиною» завдяки володінню тими чи іншими механізмами (зазвичай фінансовими ресурсами) впливу на вчителя відчувається 11,1 % батьків, 24,7 % батьків не змогли дати відповіді на поставлене запитання, стверджуючи, що «їм це байдуже», вони «ніколи не замислювалися про свою роль у школі».

Загалом до того чи того виду співробітництва зі школою залучається 42,7 % батьків. Найчастіше це виявляється в допомозі під час організації окремих розважальних чи виховних заходів, участі (почасти доволі пасивної) в роботі батьківської ради класу чи школи. Найбільш характерним видом співробітництва переважна кількість батьків назвала фінансову підтримку навчального процесу або виховних заходів.

---

Відвідування батьківських зборів як один з напрямів співробітництва з учителем вказало від 73,2 до 8,3 % батьків, причому ця кількість має чітко виражену тенденцію до зниження від початкової до старшої школи.

Отримати допомогу у вихованні дитини через співробітництво з учителем прагне близько половини батьків, одна третина з них наперед висловлює сумнів щодо дієвості такої допомоги.

До чинників, які негативно позначаються на співробітництві батьків і вчителів, відносимо також повне перенесення батьками обов'язків з виховання дитини на педагогів школи, надання пріоритетності у відносинах з дитиною задоволенню її (справжніх чи надуманих дорослими) матеріальних потреб (30,1 % батьків); байдуже ставлення до дитини, зведення спілкування з нею до мінімуму (19,6 % батьків). Закладений у кожному з цих випадків негатив, знижує, часом повністю, зацікавленість батьків у співробітництві з учителями або обмежується суто матеріальним аспектом.

Доволі помітний відсоток батьків (63,5 %) відзначаються низькою педагогічною культурою, недооцінкою ролі співробітництва з учителем у виховній діяльності, суб'єктивним підходом до оцінювання поведінки, рис характеру, якостей і властивостей своєї дитини.

Отже, можна твердити, що наявний стан співробітництва батьків і вчителів не забезпечує належної педагогізації сімейного мікросередовища, провідним показником якої є педагогічна культура дорослих членів сім'ї. Водночас вважаємо за необхідне відзначити, що цілеспрямована увага до цього питання дасть змогу не тільки підвищити педагогічну культуру батьків, а й позитивно позначиться на формуванні й розвитку дитини.

Педагогічна культура батьків є показником їхньої загальної культури, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, а в його основі – наукові знання й досвід народної педагогіки; це «складне динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності» [4, с. 43].

Педагогічна культура батьків є важливим чинником успішного сімейного виховання; вона містить такі характерні ознаки виховної діяльності, як рівень інтелектуального і духовного розвитку батьків, глибину знань та обізнаності в різних сферах людської діяльності, конкретні педагогічні вміння, найважливішим з яких є спілкування» [2, с. 190–191].

Для підвищення педагогічної культури батьків варто використовувати сукупність різноманітних форм і методів – способів продукування дій педагогів і батьків, їх поєднання і реалізації, надання батькам кваліфікованої педагогічної допомоги в складних життєвих ситуаціях, пов'язаних з вихованням дитини, взаємодією з нею. Найбільш поширеними серед них є:

- лекції, бесіди, педагогічні практикуми;

- конференції з обміну досвідом, диспути, дискусії, «круглі столи», вечори, групові та індивідуальні консультації;
- тренінги;
- виконання батьками конкретних доручень, пов'язаних з вихованням дітей.

Для успішного запровадження цих форм і методів у процес співробітництва батьків і вчителя, останній також має володіти високим рівнем педагогічної культури.

Педагогічна культура вчителя в заявленому нами аспекті охоплює такі складові:

1) інтелектуальність, яка характеризується певним обсягом педагогічних знань, пізнавальним інтересом та активністю, прагненням до поглиблення знань і самовдосконалення;

2) інтелігентність, що характеризується моральними настановами та ідеалами особистості;

3) педагогічну ерудицію, що є вираженням педагогічної досвідченості, вміння трансформувати соціальні вимоги в педагогічні задачі, ухвалювати продуктивні рішення в конкретних педагогічних ситуаціях, передбачати кінцевий результат педагогічного процесу;

4) якості особистості, що визначають ставлення до суспільства, інших людей, самої себе;

5) педагогічні вміння, які реалізуються під час проектування, організації співробітництва з батьками учнів, стимулювання їхньої діяльності, запровадження багатоманітності методів роботи, в аналітико-критичному підході до оцінювання результатів спільної з батьками діяльності, а також результатів виховного впливу і взаємодії на вихованість дитини.

Водночас, проведені нами дослідження показали, що для 45,7 % вчителів характерний авторитарний стиль спілкування з батьками учнів; для 59,3 % вчителів – невміння трансформувати сучасні педагогічні вимоги й настанови в педагогічні завдання; для 52,4 % вчителів – низька педагогічна культура, негнучкість педагогічної позиції, недостатня комунікабельність і низький рівень культури спілкування. 45,8 % учителів відзначаються невмінням реально оцінювати виховні можливості батьків; 37,4 % вчителів мають недостатньо розвинені організаторські здібності.

Недостатній рівень сформованості у батьків і вчителів педагогічної культури призводить до того, що співробітництво між ними реалізується за різними моделями, а саме:

– діяльно-продуктивною моделлю: висока відповідальність і зацікавленість батьків і вчителів в адекватному вирішенні виховних завдань;

– помірковано-узгодженою моделлю: розуміння батьками і вчителями завдань виховання, прагнення діяти узгоджено, однак успішна

реалізація завдань стримується низкою суб'єктивних причин (недостатність знань, досвіду тощо);

– моделлю взаємного пошуку: прагнення батьків і вчителів краще зрозуміти позицію один одного, знайти можливості для зміцнення співробітництва та якнайкращої організації виховного середовища, виробити єдині педагогічні вимоги з урахуванням особливостей сімейного виховання та шкільного середовища. Однак такі прагнення часто гальмується через невміння як батьків, так і вчителів знайти адекватні способи їх практичної реалізації;

– декларативно-узгодженою моделлю: зовнішня узгодженість, що поєднується з внутрішньою розбіжністю виховних зусиль батьків і вчителів;

– моделлю взаємної недовіри: відсутність відкритості, відвертості, прагнення йти назустріч один одному у вирішенні виховних задач;

– конфліктною моделлю: взаємні звинувачення, підозрілість, що спричинює неприязнь у взаємовідносинах.

Придатними для ефективного співробітництва батьків і вчителів вважаємо перші три моделі. Наявні в них недоліки не є кардинальними і можуть бути усунені в процесі активної взаємодії. Останні три моделі не тільки не сприяють вирішенню завдань, які постають перед батьками і вчителями у вихованні дитини, а й можуть мати негативний ефект.

Отже, наявний стан співробітництва батьків і вчителів є незадовільним і таким, що потребує вдосконалення. Оптимізації цього процесу сприятиме оновлення й диференціація змісту педагогізації сім'ї, винайдення способів зацікавлення обох сторін у досягненні ефективності виховання дитини. Нав'язування всім батькам однакових форм співробітництва довело свою помилковість. Добір таких форм має ґрунтуватися на врахуванні потреб, запитів як конкретних батьків, так і особливостей їхньої дитини.

Встановленню діяльного співробітництва сприятиме покладання в його основу принципу партнерства, яке вибудовується на педагогічних засадах. Партнерство передбачає постійний двосторонній зворотний зв'язок між учасниками співробітництва, чітке розмежування сфер відповідальності; визнання батьків активними учасниками, а не об'єктами педагогічної системи; цінування компетентності батьків, їхньої ініціативи; заохочення досягнень й особистого внеску кожного з них у виховну діяльність школи; попередження міжособистісної напруги, конфліктності, протистояння; побудова співробітництва на оперативному обміні інформацією; узгодження очікувань і механізмів їх реалізації.

Дотримання принципу партнерства значно поглиблює процес співробітництва батьків і вчителів, спонукаючи обидві сторони до узгодження, співвіднесення своїх дій. При цьому школа має виявляти повагу до сім'ї як до автономної соціальної інституції, застосовувати

тільки роз'яснення, переконування, а ні в якому разі не примус.

Дієве співробітництво передбачає, що батьки і вчителі добровільно беруть на себе деякі повноваження стосовно один одного: батьки заради найкращих умов шкільного життя дитини виконують певні дії; школа заради найкращих умов сімейного життя учня також здійснює необхідні дії. Такі дії не є втручанням, адже відсутнє настановлення на зміну устрої школи чи переробку сімейного способу буття. Вони спрямовуються не на фундаментальні засади, а лише на обставини, які мають на меті підвищити якість організованого формування та розвитку дитини. У процесі спільної діяльності обидві сторони вибудовують етико-психологічне «доторкнення» одна до одної, одержуючи у такий спосіб інформацію щодо процесу й характеру особистісного становлення дитини.

Головна мета співробітництва має полягати у наданні батькам допомоги в усіх її проявах – від співчуття до реальних дій, що сприяють зміні стану дитини. В основу цієї допомоги покладається зацікавленість життям дитини, що має бути обоюдною: батьки цікавляться шкільними подіями, а вчитель виявляє інтерес до сімейного та позашкільного життя зростаючої особистості. Завдяки цьому дорослі набувають можливості краще зрозуміти її, а отже, виправдати, пояснити і віднайти відповідну реакцію на те, що з нею відбувається.

Перспективним в оптимізації досліджуваного співробітництва вважаємо також запровадження сукупності заходів, спрямованих насамперед на підвищення педагогічної культури вчителя. Цьому сприятиме запровадження в роботу педагогічних колективів шкіл спеціально розроблених інформативних семінарів для вчителів; наповнення відповідним змістом курсів «Педагогіка», «Теорія і методика виховання», «Соціальна педагогіка», які викладаються у вищих педагогічних навчальних закладів; внесення необхідних питань до змісту післядипломної педагогічної освіти.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бочарова В. Г. Социально-педагогические исследования: предметно-объектная область, проблемное поле : пособие / Бочарова Валентина Георгиевна. – М. : Изд-во Ин-та социальной педагогики, 2010. – 42 с.
2. Коберник О. М. Управління виховним процесом у загальноосвітньому закладі : [монографія] / Олександр Миколайович Коберник. – К. : Науковий світ, 2003. – 230 с.
3. Недачин В. П. Основы учебно-воспитательной организации / Василий Павлович Недачин // Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / АПН СССР. – М. : Педагогика, 1990. – С. 467–474.
4. Програма формування педагогічної культури батьків / [за ред. Постового В. Г.]. – К. : ДЦССМ, 2003. – 108 с.